

Što Hrvatska želi u Bosni i Hercegovini i kakva BiH treba Hrvatskoj?

Sadržaj

1. Grebo i ja, ja i Bosna i Hercegovina
2. O čemu govorimo u zemljama koje biološki nestaju?
3. Rat u Ukrajini i Zapadni Balkan
4. Hrvatska i Bosna i Hercegovina u bliskoj prošlosti – izbor iz zapisnika
5. Facit: Hrvati u Bosni i Hercegovini i Bosna Hrvatima 2022.

1. Grebo i ja, ja i Bosna i Hercegovina

Zdravka Grebu nisam poznao osobito dobro. S njim me zapravo vežu samo dva intenzivna događaja. Jedan, kada sam u Sarajevu bio na razgovorima za stipendiju – najizdašnije u mom životu – za boravak na LSE-u u Londonu. Intervjui su održavani na Pravnom fakultetu, jedan od onih iz povjerenstva bio je moj prijatelj i zajednički prijatelj s Grebom, *Stefano Bianchini*, pa *Mary Kaldor*. Kontakt u Sarajevu bio je za mene odlučan u daljnjoj karijeri, jer nisam samo otišao u London, već sam počeo predavati kod Bianchinija u Bologni, gdje i danas radim na Joint Master Degree Eastern Europe and Eurasian Studies. Bio sam u Bologni – Forli, kad je došla vijest da je Grebo preminuo. Bio sam tamo kada su Stefano i *Francesco Privitera* pisali članak za „Oslobođenje“ o svom sarajevskom kolegi, pa i istomišljeniku. Šteta da se zbog više razloga, možda i generacijskih, *Zdravko Grebo* i ja nismo više družili. Možda je zato ovo i posljednji trenutak i prilika da ovaj prilog bude jedan mogući razgovor kojeg bismo Grebo i ja vodili, da smo imali više vremena.

Moj položaj bi i u takvom zamišljenom dijalogu bio drukčiji, jer nisam ni pravnik, nisam politolog, nemam bosansko podrijetlo (unatoč bosanskom imenu), o mnogo toga što se događa u BiH uglavnom tek čujem ili mogu razmišljati prije svega na temelju novosti iz novina. O pojedinim od ovih problema razgovarao sam ili razgovaram s ljudima koji imaju ili su imali utjecaj na prilike u Bosni i Hercegovini, jer imaju utjecaj na zbivanja u Hrvatskoj, ali oni su moji povremeni, prerijetki sugovornici. Teško da sam zato insajder u bilo kojem pogledu: u svojih dvadesetak godina karijere nikada nisam bio više, isključen, „kanceliran“ iz bilo čega povezanog s Republikom Hrvatskom, no u vrijeme vladavine HDZ-a *Andreja Plenkovića*. Nekada sam radio na Vojnoj akademiji, Diplomatskoj akademiji, ali to je u vrijeme ove vlasti posve prestalo. Hrvatska je, a to je loš primjer za susjedne zemlje, svoj isključivi nacionalizam, u kojem su svi koji nisu članovi partije (HDZ-a) sumnjivi ili nepotrebni, prije svega počela usmjeravati na pripadnike iste nacije. Drugih, koji ugrožavaju monopol na vlast, naime, više nema ili participiraju u vlasti. Događaju se tako i paradoksi, da manjine u Hrvatskoj surađuju u vlasti s onima koji su bili najodgovorniji za kvarenje njihovog položaja, a u sukobu su s partijama koje su, barem načelno, jedine koje i u trenucima krize jamče otvorenost. Događa se tako s pojedincima, a može i s nacijama ili dijelovima nacija, da u zatvorenom sustavu, onom kojeg određuju partije, gdje napredovanje nije po zaslugama, gdje se prava ne ostvaruju u sustavu, gdje se za svaki posao očekuju dodatne nagrade ili još jedan val entuzijazma, čovjek počinje živjeti izvan, drugdje, prestaje se brinuti za ono što se događa ovdje. Najgore je, a to je jedna od mojih teza, da život sam,

* Autor je profesor u trajnom zvanju na Odsjek za povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu.

borba za popravljanje života, može prestati biti važan, više ne može emocionalno ponijeti. Tako je s pojedincima, ali je tako i s narodima. Dok god postoji osjećaj da se pojedini narodi zbog nečega bune ili za nešto bore, još ima nade, još ima volje, još ima mogućnosti da se stvari dogovore.

Onaj tko ne može razgovarati o prošlosti, doista mora šutjeti o budućnosti, no pitanje je jesu li povjesničari najpozvaniji prosuđivati kako će se svijet kretati? Povjesničari, kao ni neki drugi stručnjaci iz humanističkih i društvenih znanosti, nisu često bili u stanju predvidjeti ni ruski napad na Ukrajinu, ali ni ranije, kraj Hladnog rata. Sve one škole „kremljologa“, pa i stručnjaka za Jugoslaviju, čak i kada su bile precizne u opisu prilika u Sovjetskom Savezu ili međunacionalnih trvenja u Jugoslaviji, pretpostavljali su da će upravo primjer Bosne i Hercegovine, međunacionalne harmonije, biti spas za zemlju. Često su isto mislili i političari u samoj BiH i jedno vrijeme, nudili Bosnu kao uzorno rješenje jugoslavenske krize. Mislili su to i mnogi građani, čak i građani BiH. S jedne strane, sve je to bilo krivo, mada je sve pokazatelj nesavršenosti znanosti ili različitih znanosti, psihologije i ljudskog ponašanja. Racionalnost je često element kojeg političari očekuju od svojih sugovornika, analitičari od onih koje analiziraju. Ideologija je katkada puno važnija i odlučnija u načinu na koji se odvija život.

Nacionalizam je bio veliki konkurent samoupravnom socijalizmu kao jugoslavenskoj službenoj ideologiji. Od kraja osamdesetih, nacionalizam je glavna ideologija i često jedina pokretačka snaga politike, vjerskih zajednica (koje su u osnovi političke organizacije s nacionalizmom kao vjerom), kulture, ponajviše političkih partija. Budimo do kraja poštteni: i argentinski napad na Malvine-Falklande 1982. također je bio rat koji nije imao hladnoratovsko uporište, već nacionalističko, možda i kolonijalno. U svakom slučaju njegovo je izvorište bilo u nacionalizmu. Ideologija je tu, s nama i neće brzo biti iskorijenjena.

2. O čemu govorimo u zemljama koje biološki nestaju?

Ima li uopće smisla razgovarati o budućnosti Hrvata u Bosni i Hercegovini? Ima li smisla na odnose Hrvatske i Bosne i Hercegovine gledati u hrvatskom ključu, posebno u ključu samo jednog političkog cilja, kako se to posljednjih godina čini? Ima li smisla razgovarati o odnosima dvije susjedne zemlje, od kojih će jedna, ne poduzmu li se dramatične mjere, a tih mjera za sada nema niti u tragovima, za manje od trideset godina imati ispod 2,5 milijuna ljudi, a druga, Bosna i Hercegovina, bi mogla imati jedva 1,5 milijun ljudi. Bit će to zemlje staraca i političara, bit će to društveni eksperiment kakav teško možemo zamisliti.

Ima li smisla govoriti o temi koja bi se zbog demografskih trendova mogla rasplesiti sama od sebe i to razmjerno brzo. Moglo bi se dogoditi da Hrvata u Bosni i Hercegovini uskoro bude toliko malo, da će njihovo političko djelovanje najbolje oslikavati riječi biskupa Komarice u Banja Luci. Komarica je još davno, u vremenu nakon što je Hrvata i Bošnjaka gotovo posve nestalo na prostoru Republike Srpske, govorio kako je njegova zadaća ostati, čak i kada i ako ljudi više nema. Ostat će i dalje grobovi i sjećanja. Takvo je stanje povjesničaru često prirodno. Najčešće se bavi bivšim ljudima i prošlim vremenima, no razgovor o Hrvatima u BiH i odnosu Hrvatske i Bosne i Hercegovine podrazumijeva nešto što je živo, što ne treba računati samo na prošlost, već na budućnost.

Perspektiva nije osobita. Čak i kada bi se doskora dogodilo da Hrvati više ne budu problem, da se stvarni problemi Bosne i Hercegovine nastave rješavati isključivo na dionici između dva preostala naroda, bit će to samo labuđi pjev, privremeno rješenje, umjetni problem. Izvan Bosne i Hercegovine živi 43,2% populacije BiH. Odljev cjelokupnog stanovništva, Srba i Bošnjaka, također je ogroman, brz i bio bi jednak onom Hrvata, da ne postoje određene

prepreke s dokumentima, ponešto teži put izvan zemlje. To je mala utjeha, jer odljev je tu, on postoji i nikakve fantomske liste birača – kojih je više od punoljetnih građana države (i Hrvatske) i popisi stanovništva u koje nitko do kraja ne vjeruje – neće te trendove dugoročno promijeniti. Nastave li se ovakvi trendovi, neće nestati samo nekih naroda, već će nestati Bosne i Hercegovine kao države. Tako da se najviše može pretpostaviti da bi neka buduća država mogla na kraju biti bošnjačka, no trajala bi kratko, mrtvozornički, više no s potencijalom za izgradnju budućnosti.

Iz Bosne i Hercegovine odlazak je Hrvata tako brz i dramatičan, da je očito kako ne vide preveliku nadu u ostanku. To je loše i doskora bi moglo biti nepopravljivo, ne promijeni li se nešto vrlo brzo. Je li to promjena nekih izbornih zakona? Sumnjam, no jedino se oni mogu mijenjati brzo, postoji li politička volja. Za sve druge, suštinske promjene, kod nas nema potrebne brzine, a nema ni snage. Male su nade i da će pozitivni impulsi doći iz neposrednog susjedstva, što bi katkada moglo biti korisno. Izvan Hrvatske živi 20,4% Hrvata, ali svega 6% Slovenaca je izvan Slovenije.

Zato cijelu raspravu o BiH treba postaviti posve drukčije. Nažalost, nema dvojbe da će opisani procesi trajati i da će se možda tek korigirati, no neće biti zaustavljeni. Ne vidi se niti jedan pokazatelj koji bi nudio optimizam. To nije ni tuđa nesreća na Bliskom istoku ili Ukrajini od početka 2015. ili 2022. godine. BiH nema kapacitete da osigura gostoprimstvo izbjeglicama, nema to ni Hrvatska (a često nema ni volje, bez obzira što ima potrebu). Demografski gubitci mogu biti ireverzibilni, ali još uvijek će potrajati neko vrijeme i zato su i dalje relevantni pokušaji da se zemlja uredi. Postoje konačno i zemlje s manje od milijun ljudi. Mnoge male zemlje mogu biti veliki problem. „*Beware of small countries*“, naslov je knjiga o Libanonu *David Hirsta*. Kako stoji na samom početku: „Libanon je planinska zemlja na Istočnom Sredozemlju, ne veća od Walesa ili američkog Connecticuta, a dugo je privlačila pozornost svjetske javnosti nesrazmjernu svojoj veličini i, moglo bi se najprije pomisliti, važnosti. Pozornost načelno dolazi u dramatičnim grčevima koje izazivaju krize koje se gase jednako brzo kao što i izbijaju, ali čiji su dubinski uzroci stalno prisutni.“¹ Kada bi se umjesto Libanon, napisalo Bosna i Hercegovina, tekst bi i dalje mogao biti logičan. Libanon je desetljećima bliskoistočni problem, još je tu, ali to ne znači da se prilike u zemlji popravljaju ili da bi bilo kome trebalo preporučiti da slijedi njegov model.

3. Rat u Ukrajini i Zapadni Balkan

Dio konteksta unutar kojih će se rješavati hrvatsko-bosanski i hrvatsko-hrvatski problemi promijenjeni su krajem veljače 2022. godine i tako će ostati još dugo vremena. Ruska agresija na Ukrajinu trajno je promijenila odnose u svijetu i Europi i oni se vjerojatno neće resetirati, normalizirati, sve dok se ne dogodi neki drugi veliki poremećaj ili potpuna promjena stanja u Rusiji, sredina unutar koje ćemo živjeti bit će drukčija, no što je bila do sada. Tek kada se, u nekom pesimističnom, ali ne posve nerealnom scenariju, bude li došlo do rata Kine i Zapada, tek tada bi Rusija mogla izaći iz izolacije u koju se dovela, a time i ponovnog preslagivanja odnosa u svijetu. Bio bi to scenarij katastrofe, no on bi jednako tako, jednoga dana, mogao izvana posve besmislenim i nerealnim mogao učiniti sva bosanska pitanja. Rano je još pretpostavljati kako će svijet izgledati, ali on za male zemlje sigurno neće biti povoljnije mjesto za život.

Aktualni rat promijenio je odnose i dao je mogućnost za promjene. Jedna je, da se ekstremna i od Rusa financirana desnica i najisključiviji nacionalisti koji su bili financirani od Rusa, sada izbace iz središta političkog života u svim zemljama regije, uključujući i Bosne i

¹ D. HIRST, *Beware of Small States. Lebanon, Battleground of the Middle East*, London 2010. s. 1-2.

Hercegovine. Sasvim sigurno, oni se jedno duže vrijeme neće moći aktivirati na isti način kao do sada. To bi moglo olakšati političku scenu, učiniti da neke od radikalnih, a remetilačkih ideja, ispadnu iz fokusa javnosti. Otežat će to položaj i Mađarske, pa i nekih drugih, posebno nekih krugova u Hrvatskoj, koji su financijski i na svaki drugi način bili povezani s ruskim novcem i simpatijama, manje prema Rusiji, više prema Putinu i njegovom načinu vladanja. Ukrajinsko prihvaćanje kao ravnopravne, bliske, iste Europi, što se posljednjih mjesec dana događa, pokazuje da je granica Istoka Europe daleko, da je Europa tisuću kilometara udaljena od Drine. Ako je to sada tako, ako takvu podjelu prihvaćaju u Bruxellesu, doista, postoji li ijedan razlog da se Zapadni Balkan preskače? Je li on ikada bio stabilniji od Istoka Europe? Ukrajinska tragedija i sve što je otvorila, šansa je za „zaboravljeni“ dio svijeta, naš dio svijeta, pokaže još jednom koliko je blizu srcu Europe i koliko je Europa nepotpuna bez nas ili bez BiH. Bosana i Hercegovina trebala bi biti vezivno tkivo regije, ne mjesto njezina rascjepa. Oni koji u BiH žive, razvili su posebna rivalstva, ali i posebnu suradnju, izgradili su posebnu kulturu, poseban identitet sva tri naroda.

Rat u Ukrajini, bez obzira je li početak Trećeg svjetskog rata, kriza na istoku ili, ono što će vjerojatno na kraju biti, početak novoga doba u Europi, sasvim sigurno je neke od lokalnih aktera stavio u nepovoljnu situaciju. Sada je postalo jasno koja su ograničenja Rusije i orijentacije na Rusiju, mada se i dalje može dogoditi ono što je Rusija na Balkanu uvijek i htjela: Rusija može zakomplicirati odnose, može utjecati na vlasti i vlade, može destabilizirati, ako želi, ali sve to čini tako da bude jeftino, da se ne troši ruski ljudski i ini kapital, na prostoru koji ionako nije mogao postati ruski, niti su ga Rusi takvim osobito intenzivno zamišljali. Crnogorska situacija je neposredno pred rat eksplodirala (ili implodirala). Možda se to dogodilo zbog trošenja onako sklopljene vlasti u Crnoj Gori, a možda, što bi bilo dobro, da je sve bila reakcija Zapada kako bi se moguće uplitanje Rusa u zemlju, koja je već jednom potonula, ne ostavi bez sidrišta na Zapadu. Čini se da je došlo do barem djelomičnog preokreta u Crnoj Gori, a možda i u gledanju Europe. Nažalost, ništa od toga što se sada događa, nije inspirirano, vođeno, inicirano, uhvaćeno iz regije same, iz Bosne i Hercegovine, ali niti iz Hrvatske.

4. Hrvatska i Bosna i Hercegovina u bliskoj prošlosti – Izbor iz zapisnika

Prošlost, napose prošlost tijekom devedesetih, naslijeđe je koje najviše opterećuje odnose u Bosni i Hercegovini. Ono je definiralo propale hrvatske politike prema BiH. Dokumenti koje ću dijelom citirati – i napraviti povratak u prošlo – izabrani su jer je riječ o vjerojatno do sada nikada iskorištenim dokumentima iz 1994. i 1995. i razgovorima Predsjednika RH Franje Tuđmana s različitim stranim gostima. Zapisnike je vodio *Željko Matić*², nekadašnji profesor i dekan Pravnog fakulteta u Zagrebu. Ovo je izbor dijelova različitih razgovora u dvogodišnjem razdoblju i citata koji se tiču BiH ili mogu pokazati djelić atmosfere i rečenice koje obično ne ulaze u službene izvještaje (posebice onaj s *Ottom von Habsburgom* ili ruskim diplomatima i *Franjom Tuđmanom* o Rusiji).

Oni ne otkrivaju nešto što nismo znali, ali može pokazati koliko je duboka bila Tuđmanova fascinacija s tada popularnom teorijom o ratu civilizacija, ali i koliko je duboko, u beskrajnoj površnosti gledanja na BiH, ostao dojam „drugog“, „drukčijeg“. U Hrvatskoj, čiji je nacionalizam čak u odnosu na onaj iz vremena Drugog svjetskog rata, koji nije bio ekskluzivno katolički, silno suzio shvaćanje nacije. U vrijeme devedesetih Tuđman je neprestano naglašavao jedinstveni, rubni evropski, krajnji zapadni, položaj Hrvatske. Možda

² Usp. <https://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=39449>; <https://dnevnik.hr/vijesti/hrvatska/preminuo-zeljko-matic-bivsi-savjetnik-predsjednika-republike.html>; pristupio 24. 04. 2022.

je zalaganje za održavanje embarga na oružje – koji je do danas ostao mitsko mjesto u hrvatskoj politici – a to je isti onaj po kojem se i BiH nije mogla naoružavati, nešto što bi zavrijedilo dodatnu interpretaciju. Pokazuje to koliko su često besmislene i nedorečene sve politizirane historiografije, koje zbog političkih razloga ili kukavičluka, izbjegavaju stvarnu interpretaciju prošlosti.

Hrvatska je svojim ponašanjem prema prošlosti i u nedavnoj prošlosti, sebe dovela u poziciju da se prema njoj lako može primjenjivati „diplomacija krivnje“³ – da se percipira kao odgovorna za ranije zločine ili krive poteze. To se događalo i u odnosu na Drugi svjetski rat, ali i na vrijeme Tuđmanove vladavine. Bosna i Hercegovina, posebno bošnjačka strana, vrlo često igra na „diplomaciju simpatija“, računajući da će druga strana biti benevolentnija, popustljivija. Nažalost, i jedna i druga diplomatska strategija se troši, jer se normalizira, dugo rabi i ne nadopunjuje s drugim diplomatskim pristupima.

14. 10. 1994. Franjo Tuđman, Mate Granić, pobočnik Kašpar, Hrvoje Šarinić i dr. Matić, s J. Akashijem i suradnicima:

Razgovaralo se o uspostavi ekonomske suradnje. „Blokada Bgd-Pale je dovela do toga da se čak nudi suradnju RH s Palama. Pale čak hoće pritisnuti Knin!“. Akaši je odgovorio da je sve to previše optimistično, ali da je neki dan bio kod Karadžića, koji je u teškoj situaciji. „Moramo najbolje upotrijebiti vrijeme.“ Pa se govorilo o naftovodu, vodi, cestama, što je za RH bilo najvažnije.

21. 10. 1994. Alain Lamassoure, ministar za europske poslove Francuske:

(...) pitao je Tuđmana kako gleda na razvitak Federacije i Konfederacije u BiH? „Tu će biti velikih teškoća. Hrvati u BiH mogu prihvatiti Federaciju samo uz Konfederaciju s RH. U muslimanskom vodstvu ipak postoji težnja da BiH bude osnovana na islamskim zakonima. Još su uvijek prisutne posljedice hrv. Muslim. Sukoba. ... Čini mi se da smo postigli više nego što se moglo očekivati, ali muslimansko vodstvo ne teži primjeni tih sporazuma. (Nju Izetbegović u UN to uopće nije spomenuo). Oni misle da bi nastavljanjem rata mogli izići na kraj sa Srbima, a onda nametnuti tzv. građnasku BiH, gdje ne bi morali Hrvatima dati ono što im pripada kao konstitutivnom narodu. Taj izazov RH može izdržati samo uz pomoć Europe i cijelog zapadnog svijeta. I vi u Francuskoj imate slična iskustva. I zbog toga je nama potrebna i najskorija normalizacija sa Srbijom.“ Bio je to trenutak kada su Srbi iz Knina bili bliži Palama, no Beogradu, no: „Svi oni imaju isti civilj – Veliku Srbiju“. „Trebalo naglasiti da Izetbegović ne predstavlja cijelu BiH (tu su Karadžić i Zubak).

14. 11. 1994. S Akashijem, uz Šarinića, Žužula, Černenka i Matića:

Tuđman govori kako je Washingtonskim sporazumom postignuto više no što se mislilo. „Bosanski problem je jedan od najkompliciranijih na svijetu“, rekao je Tuđman.

16. 11. 1994. Kasim Trnka je u uredu kod Tuđmana:

„Teška situaciji. 18.000 vojnika (Srba) iz BiH i Krajine, Srbi i Abdićevci ušli u Kladušu (Srbi iz Krajine). ... vojna pomoć nedostatna.“ Trnka pita je li moguće da se iz RH dostavi pomoć. „Htjeli smo s pismima Izetbegovića i Zubaka dobiti potporu. No, od Clintona i svih ambasadora dobili smo zahtjeve da ne poduzimamo vojne akcije (inače sankcije i mjere protiv nas). Kažu nam da ste vi dozvolili sukob s

³ T. H. HALL, *Emotional Diplomacy. Official Emotion on the International Stage*, Ithaca/London 2015, s. 80-83, 113-117.

Abdićevim snagama, a i nama spočitavaju da se nismo dovoljno angažirali na sporazumijevanju. Sutra VONS prije podne, ali u svjetlu tih činjenica nismo u stanju ništa učiniti. U tom pogledu su SAD i Europa ujedinjeni – ne smije doći do proširenja sukoba. Preporučio bih Izetbegoviću i Zubaku da se obrate međunarodnoj zajednici za posredovanje i mirenje.“

K: Zar će mirno gledati masakr 300000 ljudi!

T: Oni kažu: i Vi i Bosanci ste dopustili da se razbukta sukob između muslimana a poslije Srba i V kopusa (muslimanskog).

K: J sam bio u Velikoj Kladuši, ali Abdić nije htio potpisati sporazum?

T: to je užas, ali sad smo tu gdje jesmo!

(...) Meni se čini da je jedina realna politika bošnjačko-muslimanska razgraničenje, napuštanje 3 enklave u Istočnoj Bosni za Sarajevo, čak i za Zapadnu Bosnu.

K: Mi smo pristali na plan Kontakt skupine! Ali što njima to uspije rastavit će prugu Banja luka – Knin, a to će biti loše i za RH.

T. Naravno, sve to ja znam, ali ne smije uz izričito protivljenje SAD izvršiti napad, pogotovo u kontekstu memoranduma o vojnoj suradnji SAD i RH.

05.12. 1994. *Alois Mock kod Tuđmana:*

M: Situacija u Bihaću Dramatična

T: Savjetovao sam Muslimanima da postignu sporazum s Abdićem. Izetbegović me nije htio poslušati. Silajdžić je bio . Hvala na potpori. Ne smije se ublažiti sankcije protiv Srbije dok ne bude konkretnih rezultata. Drugi veliki problem: nagovoriti Muslimane da prihvate mirno rješenje, a ne vojno.

M: Ja sam zagovarao uvijek otvoreno s Izetbegovićem i Silajdžićem da nije dobro ići u rat. Sankcije su „as good as nothing“ i ludost je težiti vojnoj opciji. Srbi su manipulativni od velikosrpske ideje i spremni su nerazumno za daljnje sukobe. Taktički je to nerazumno jer stavlja i Srbe i Muslimane na istu vagu. Skeptičan sam jer Pariz i London nemaju isto gledište kao Austrija i Njemačka.

T: Najvažnije je da SAD i EU imaju i postignu jednako gledište. Na razlike igraju Rusi i Srbi. Treba nam veće jedinstvo zapada jer se ne radi samo o razgraničenju Srba, Muslimana i Hrvata, nego i razgraničavanju civilizacija.“

05. 12. 1994. *Arpad Goncz, Tuđman, Šolc, Matić, Šimonović u Budimpešti:*

T: Među nama zaista nema problema. .. Srbi su potpisali gosp. Sporazum o reintegraciji ... Kninske Srbe kontrolira Beograd, s BiH Srbima Bgd ima problema, ali ih još uvijek vojno podupire, naoružava i šalje im ljude. BiH problem je došao do sadašnje faze zbog razjedinjenih EU i SAD. BiH je civilizacijski problem, ali i problem ruskog utjecaja na Balkanu. Clintonu, Hurdu i Juppeu sam sve to javno rekao. Srbe, ali i Muslimane, treba prisiliti na mir jednim novim Berlinskim kongresom. (...)

G: Susret s generalom Powellom. Na moje pitanje kako gleda na situaciju u BiH rekao mi je da je to „nightmare“ ne zna se tko je neprijatelj. Imao je ideje o potrebi velikog broja vojnika (600.000). oni nemaju odlučnih namjera da interveniraju.

T: To gledamo, tu neodlučnost već dvije godine i moramo se pitati zato se to dozvoljava. Europa nije htjela islamsku zemlju i zato je dopustila agresiju. Sada ta

Europa i SAD ne žele se s druge strane sukobiti s islamskim zemljama. Zato Federacija i Konfederacija. Nema drugog rješenja nego i Srbima i Muslimanima nametnuti političko rješenje... Naravno razgraničenje mora biti takvo da se zna da je to razgraničenje Zapada i Istoka (enklave u Istočnoj Bosni i Srbi u Bihaću će se morati razmijeniti)!

G: Ta mogućnost ne zvuči utješno, ali bih bio sretan da se to dogodi.

T: To je već izgleda dogovoreno rješenje koje ima povijesne prethodnice.

16. 12. 1994. razgovor s dr. Mahathir Mohammadom, predsjednikom Vlade Malezije:

T: Sukob u SFRJ. Tito je na kraju smatrao da jedino konferencija može spasiti Jugoslaviju. To smo i mi predlagali u posljednjim danima Jugoslavije, ali Srbi nisu to prihvatili...

BIH: RH je za Washingonske sporazume. Tako se jedino može ostvariti novi međunarodni poredak. Srbe treba prisiliti, ali Muslimane bi trebalo uvjeriti da prime rješenje koje nudi međunarodna zajednica. BiH je jedan od najkompliciranijih svjetskih problema. Rusija, a u velikoj mjeri i Francuska i GB podupiru Srbiju. ... da ne dođe do stvaranja neke vrsti islamsko-fundamentalističke države.

19. 12. 1994. Douglas Hogg, državni ministar za vanjske poslove Velike Britanije:

T: Milošević kaže da mislio ozbiljno

H: Što mislite o posjeti Cartera?

T: Shvaćam to kao još jedan pokušaj da se to problem riješi politički. Rekao sam vam da je potrebno prisiliti i Srbe i Muslimane na sporazum. To očekujemo i od VB i od svih zapadnih zemalja. Rusija čak ima stalni utjecaj preko pravoslavnih zemalja na ovaj prostor. O tome treba voditi računa. Čini mi se da sada ni Srbi ni Muslimani BiH neće pristati na mirno rješenje ako ne budu prisiljeni od glavnih evropskih i svjetskih čimbenika...

SPC je također čimbenik, ali je svakako Milošević najjači čimbenik. U strateškim ciljevima nema među njima razlike, ali Milošević smatra da se sad ne može učiniti više nego što se radi.

20. 01. 1995. Hoorst Weisel, veleposlanik SR Njemačke u Hrvatskoj (1992-1996):

W: Kinkel neće zaboraviti vašu gestu da ste posjetili Mostar. Košnik će isto večer izvijestiti Kinkela, a ovaj sastanak ministra vanjskih poslova EU.

Hercegovci su malo teški.

T: Ali Muslimani su još teži.

W: Nema povjerenja. Muslimani se boje da se Hrvati žele odcijepiti, a Hrvati da ih Muslimani žele majorizirati.

T: Najveća rušenja Mostara (60%) učinjena je u borbi Hrvata sa Srbima

31. 01. 1995. Klaus Kinkel, njemački ministar vanjskih poslova (1992-1998.):

T: BiH je veoma kompliciran problem, ali mislim da će naša odluka biti prvi odlučan korak za rješenje i tog pitanja.

Mostar i Federacija. Mi smo od prvog dana dali punu podršku Koschniku. Smatram ga vrlo razumnim političarom. Rješenje u Mostaru pomogli bi i rješenju Federacije jer tamo ima velikih problema. Veliko nepovjerenje Hrvata i Muslimana kod običnih

ljudi. Hrvati – svi protiv Srba – kasnije su u muslimanskoj agresiji imali više žrtava nego u borbi sa Srbima. S muslimanske strane ima političkih pokušaja stvaranja jedinstvene bosanske federacije s muslimanskom većinom i u skladu s islamskim načelima. Zbog svega toga se ne provode niti zaključci koji bi mogli biti provedeni. Strateški interesi za Federaciju i Hrvatsa i cijelog zapadnog svijeta su nedvojbni. Muslimani su izgleda, međutim, orijentirani su na ratnu opciju. Tu bi US i Njemačka trebali izvršiti svoji pritisak. Također pritisak na Srbe.

31. 01. 1995. Bilješka o posjetu veleposlanika Mortona Abramowitza, direktora Carnegie fundacije za mir, Predsjedniku RH:

A: Dojmovi iz Sarajeva – grad polako nestaje. Nekoliko pitanja na koje bi molio odgovor. Amerikanci, Bosanci, Hrvati izgleda misle da bi Milošević bio ključ za rješenje i da s njim treba to rješenje tražiti. Da li je to realno?

T: Ne u cjelosti. Milošević je odlučujući faktor za Srbe u RH, ali ne i za Srbe u BiH. On je, pritisnut svim, došao do spoznaje da ne može ostvariti Veliku Srbiju. Slijedi ga i dio velikosrpske inteligencije. Imaju otpor dijelom u Krajini, a pogotovo na Palama.

Po mojoj sudu potreban je međunarodni pritisak na Bgd (ne skidati sankcije) ako se želi postići rješenje. Okupacija dijela RH je povezana s krizom u BiH, ali je tu krizu mnogo teže riješiti. Zbog toga smo donijeli odluku o UNPROFOR-U jer smo uvjereni da možemo na taj način lakše mirno riješiti našu situaciju. A to može samo potaknuti rješenje krize u BiH. Međunarodna zajednica bi trebala prisiliti Srbe i Muslimane u BiH na kompromis. Srbi u RH su shvatili da bi nepostizanje mirnog rješenja značilo rat, a to ne žele niti BGD niti srpski narod u Srbiji, a ni u okupiranim dijelovima RH. (auto-cesta, naftovod, pregovori o otvaranje željezničke pruge prema Bgd i Splitu preko Knina).

(...)

T: Ako međunarodna zajednica ostane čvrsta, Milošević će priznati RH. Normalizacija hrv-srp. odnosa je neophodna za novi međunarodni poredak na ovom prostoru. Jedan od problema u BiH je i dio Muslimana koji bi željeli islamsku državu.

A: Samo još jedno pitanje... Milošević i Pale tada imaju samo sankcije kao pristup...

(...)

T: Nepovjerenje i nedavna agresija su razlog. No postigli smo veliki uspjeh i tim da nema više sukoba. To i pojava svijesti kod nekih Muslimana da se ne mogu sami održati, daje nade da će se okolnosti popraviti. Problem je u tome da se Muslimane razuvjeri (US i NJ) da orijentaciju na nastavak rata ne mogu ništa. Dizanje embarga na oružje Muslimanima moglo bi dovesti do razbuktavanja rata i katastrofalnih posljedica. Neće biti drugog nego „novi berlinski kongres“ koji će nametnuti mir.

03. 02. 1995. razgovor Jan Jacquesa Gaillardea, predstavnika EU i predstavnikom WEU veleposlanstva Portugala u Republici Austriji Octaviom Neto Valeriom:

Prenijeli su zabrinutost u vezi sa situacijom ... pogoršanje hrvatsko-muslimanskih odnosa. Po njegovim riječima, Hrvati onemogućavaju stvaranje zajedničkog redarstva. G. Šolić, ministar obrane 16.1.1995. izjavio da Federacija više n postoji. Ustanovljeno da se i dalje naplaćuje cestarina kod prijelaza između hrvatskog i muslimanskog dijela. Novčano sredstvo plaćanja u HB i nadalje kuna...

„Dobro, u redu gospodo veleposlanici. Ja vam se zahvaljujem na brizi koju ste iskazali, ali smatram vašu intervenciju odnosno demarš, kako ste to nazvali, kao jednostranu... Hrvatska je prihvatila Washingtonske sporazume o Federaciji i u tom sklopu europsku upravu nad Mostarom, te koncept Federacije, te hrvatsko-muslimanske Federacije s RH. Ali gospodo, veći otpori stvaranju Federacije dolaze s muslimanske strane i nemojmo se u tom smislu zavaravati. ... Prema tome postoji veliko neraspoloženje i nerazumijevanje između HR i muslimanskog pučanstva u BiH jer je sasvim jasno da većina u muslimanskom vodstvu želi u čitavoj BiH, odnosno u Federaciji stvoriti islamsku državu, osnovanu na islamskim zakonima. Ima, dakako i umjerenih, ali ti nemaju glavnu riječ. Hrvati su u BiH pod našim utjecajem, prihvatili ideju o povijesnoj potrebi stvaranja Federacije i Konfederacije, da bi spriječili stvaranje islamske države u BiH. To je i interes Europe

24. 03. 1995. *Njemačka parlamentarna delegacija – Vanjskopolički odbor:*

T: zahvalni smo NJ za potporu prigodom državnog priznanja. RH se 1918 našla u versajskoj Jug, a 1990 smo ponovno ostvarili samostalnost. Sad možemo ponovo uspostavljati odnose sa zapadnim zemljama, posebno Njemačkom. (...) Interesi Rusije na ovom prostoru. Stalna tendencija njihove politike je zadobivanje što većeg utjecaja na jugoistoku Europe. S druge strane je Zapad nejedinstven. F i GB versajska Jug im je na srcu i do danas. SAD nisu bile za novu politiku i one su željele ostajanje Jug. Sada traže rješenje za probleme koji su u međuvremenu nastali. I danas ima gledišta da bi trebalo ponovo osnovati nekakvu konfederaciju država na prostoru bivše Jug. Mi to ne možemo prihvatiti. (...)

BIH – rješenje prema modelu Berlinskog kongresa.

21. 05. 1995. *Bilješka o razgovoru s PR Franje Tuđmana s nadvojvodom Otto von Habsburgom:*

Uvodno se dr. Otto von Habsburg zahvalio što je PR odvojio svoje dragocjeno vrijeme za ovaj susret. Pohvalio je mudro vođenje politike PR, posebnu nedavnu akciju u Zapadnoj Slavoniji.

PR se zahvalio na komplimentima i rekao kako druga strana (mislio je na Srbe i Miloševića) ne misli tako. Također je naveo kako je njemu svejedno tko je na vlasti u Srbiji: on želi stvoriti jaku Hrvatsku (u obrambenom smislu) i jako savezništvo na Zapadu. Izrazio je žaljenje što se zemlje Zapadne Europe tako često s njime ne slažu.

Dr. Otto von Habsburg je uvjeren nekoliko puta potvrdio (odrešitim „genau“) da se slaže s PR i nadovezao se rekavši kako ćemo sa Austrijom sada, vjerojatno, teže surađivati jer je za razliku od „vašeg velikog prijatelja dr. Mocka“, novi ministar vanjskih poslova „sasvim prosječna osoba“. A poseban problem, po njegovom mišljenju, predstavlja dr. Kinkel koji je tako „slabo sposoban“, ali, kaže, ne može mu se zamjeriti, jer „se od zubara ionako ne može očekivati da se razumije u vanjsku politiku“. Bilo je riječi i o novom francuskom predsjedniku J. Chiracu. Dr. Otto von Habsburg je izrazio svoje iskreno zadovoljstvo ovim izborom i nadu da će francuska politika prema Hrvatskoj dobiti sasvim drugi tok. Dr. Otto von Habsburg je izrazio svoje iskreno zadovoljstvo. (...)

Također je bilo riječi i o predstavnicima RH u Bruxellesu, veleposlaniku barunu Vrancycany-Dobrinoviću i šefu misije pri EZ, dr. Jašiću. Predsjednik je izrazio mišljenje da nas oni dobro predstavljaju. Dr. Habsburg se, uz ispriku na tolikoj iskrenosti, nije složio s PR i izložio da se barun Vrancycany-Dobrinović nedovoljno kreće u krugovima političara. Napomenuo je da u Bruxellesu postoje dva kruga –

jedan društveni, u kojem se barun Vranyczany-Dobrinović uglavnom i kreće i drugi, posve nepovezan s prvim, u kojemu se kreću političari, a u kojem se za baruna gotovo i ne zna.

27. 06. 1995. *Jim Bolger, Don Mc Kinnon, Wellington, (pozdravljaju i prisjećaju se da su 1970' bili u Jugoslaviji):*

T: Pregled povijesti RH i nastanka Jug... Sad je najveći problem BiH. rješenje inače u financiranju međunarodnom i normalizaciji odnosa. BiH rješenje kontaktna skupina, Washingtonski sporazum. BiH privremeno labava unija, inače vezivanje HR i Muslimana. Za RH, a Srba za Srbiju. Problem je u razgraničenju i zaštiti ljudskih prava. (...)

B: Što će biti s Muslimanima?

T: Oni jesu strana civilizacija, ali su podrijetlom pretežno Hrvati. Odvaja ih islamska religija, koju su komunisti zakomplicirali proglašivši ih nacijom. Oni su sad orijentirani na rat. Ako prihvate mir – svakako da će imati sva prava! Oni će, dakako, biti demografski problem za RH, ali su već sada još veći problem za Srbe (Sandžak, Kosovo – Albanija itd.) To je bio razlog zašto Srbi nisu prihvatili muslimanski prijedlog o priključenju BiH Srbiji.

18. 08. 1995. *Solana Javier, Hans Van den Broek:*

B: da li će zaustavljanje rata u Bosni (HVO Drvar) pospješiti postizanje rješenja ili ne? Da li će nasilna preseljenja utjecati na postizanje rješenja.

T: Nažalost moramo biti realisti. I nakon II svjetsko rata dolazilo je do ogromnih preseljavanja. Ovdje nije toliko problem nacionalne miješanosti, nego civilizacijskih razlika. Humanitarna pomoć je, nažalost, više podrška produženju rata i za strane Srba i sa strane Muslimana. Za mene je bilo odavno jasno da je za rješenje bosanskog problema potreban jedan novi Berlinski kongres. Treba načiniti razgraničenje koje će trebati nametnuti i Srbima i muslimanima.

21. 08. 1995. *posjeta Predsjedniku Republike g. Aleksandra Zotova, posebnog izaslanika predsjednika Ruske Federacije:*

Z: usprkos revolucionarnoj prošlosti Rusija je zapravo konzervativna zemlja. Državne vrijednosti imaju u našoj prošlosti još uvijek primat pred osobnim vrijednostima. Prikaz situacije u Rusiji nisam počeo slučajno. Ona svakako djeluje i na odnos Rusije prema prostoru bivše Jugoslavije. Mora se pokazati državnost Rusije i kontinuitet Rusije u svijetu. Sposobnost Rusije da djeluje u svijetu! Odatle slijedi čitav niz iskrivljenih slika koji se odražava u Dumi (slavensko zajedništvo itd.). MVP – mi izdvajamo taj motiv koji je slavenski prostor na jugu Europe. Mi možemo biti s nekim, ali ne smijemo biti protiv nikoga. Važna je što skorija normalizacija. Kršćanski svijet je jedan, a muslimanski drugi. Mi to imamo i u Rusiji. Opasna je identifikacija pravoslavlja s Rusijom, - protiv katolicizma i islama. Mi smatramo da je to krivo i opasno. (...) Otvoreno ću vam reći: vojno rješenje u Krajini koje je dovelo do izbjeglica Srba, to je izazvalo negativni utisak u Rusiji, pogotovo jer je RH obećala da neće vojno intervenirati dok traje mandat UNCRO. Ni nismo nikad stavljali u pitanje cjelovitost RH.

T: Da ne gubimo vrijeme. RH želi dobre, normalne odnose s Rusijom. To je i interes Rusije. Rusija niti s jednim zapadnoslavenskim narodima nema tako duge veze kao s Hrvatima. Svaka vlada i u RH i u Rusiji mora raditi na tome. Sankcije: i ja nisam za sankcije, ali se mora voditi računa o tome zašto su uvedene: srpska agresija na RH i

BiH ... Od samog početka sam za normalizaciju sa Srbijom i Rusija je tu igrala pozitivnu ulogu (priznanje integriteta RH). „Oluja“: ne može biti govora o tome da to područje mogu biti dio velike Srbije. Mi smo to bili spremni urediti na način ustavnog zakona. Srbi to nisu htjeli!! I prema tome postigli smo ono što su izazvali. Sličan tome je Vaš slučaj u Čečeniji. Zato nema osnove za prigovore RH da je upotrijebila silu.

5. Facit: Hrvati u Bosni i Hercegovini i Bosna Hrvatima 2022.

Danas BiH ima strateško, nacionalno, ali i povijesno značenje za Hrvatsku. S puno manje ljudi i puno manje Hrvata, značenje će biti sve manje, ali to nije jedina stvar na koju bi Hrvatska i drugi narodi trebali misliti. Hrvatska se odmaknula od Bosne i Hercegovine početkom 21. stoljeća, nakon što se politika devedesetih pokazala katastrofalnom. Godinama hrvatski političari i politike nisu imale ideju što činiti u BiH i zato su bile sretne što su tamošnje elite bile tako neinventivne i utopljene u vlastite nacionalizme. Sukobi unutar Federacije i sukobi s Republikom Srpskom bili su dovoljni da se Bosna i Hercegovina bavi sobom. Hrvati iz Bosne i Hercegovine imali su sve privilegije, putovnice, pa se nisu bunili ili bili ambiciozni koliko su mogli. Oni koji su vladali, stalno su vladali, Zagreb je hrvatske političare iz HDZ-a uglavnom podržavao.

Vjerojatno bi posebnu analizu tražilo tumačenje kako je moguće da je Bosna i Hercegovina u Hrvatskoj često tretirana gotovo kao unutarnje pitanje, a da se u isto vrijeme o Bosni i Hercegovini u Hrvatskoj jedva išta esencijalno zna. Ta Hrvatska je otvorila i generalni konzulat u Vitezu, što je vjerojatno jedinstveni slučaj za diplomatsko predstavništvo tako blizu glavnom gradu i u tako malom gradu. Osobno, gotovo sam siguran da ogroman broj odraslih građana Hrvatske ne zna tko je predsjednik Vlade Federacije, da nije u stanju nabrojati više od 5 političara iz BiH, a od Hrvata jedva jednog ili dva. Hrvatsko nepoznavanje manjih gradova u BiH, mjesta koja su često tek na sat ili dva udaljeni od njihovih domova, je zaprepašćujuća, no nije samo odgovornost onih koji vode BiH ili Hrvatsku. Ipak, to pokazuje koliko je laka bila odluka svih hrvatskih vlasti, da se zbog lakšeg puta u Bruxelles i mjesta za stolom u Bruxellesu, pa i utjecaja Hrvatske u EU, koliko god on bio ograničen, odrekne Hrvata u BiH u određenoj mjeri. Hrvatska je 1995. možda i mogla vojno osvajati, primjerice, Livno, ali tada bi imala veći utjecaj u Livnu ili Tomislavgradu (Duvnu) ili Posušju, no ne bi imala nikakvu europsku perspektivu, bila bi izopćena iz Europe. Izbor europskog puta bio je jasni izbor između većeg utjecaja u dijelovima BiH, u zamjenu za makar djelomičan utjecaj na Zapadu. Pokazuje to da postoje neki limiti hrvatskog angažmana prema Bosni i Hercegovini, jer jedna se granica, bez obzira na emocionalne uloge, neće prijeći. Isto je, po mome sudu s približavanjem hrvatske službene politike prema Republici Srpskoj, osobito tijekom 2021. i 2022. godine. On ima svoje ozbiljne limite bez obzira na aktualne politike HDZ-a i njegovih koalicijskih partnera, pa i predsjednika RH.

Kada je 1992. na razgovor i ručak kod kardinala *Želimira Puljića*, došao *Žarko Primorac*, koji mi je o ovom pričao⁴, jedna je misao bila osnovna: „Našem narodu ne može biti dobro, ako ostalim narodima nije dobro“, rekao je bosanskohercegovački kardinal. Cjelovita, multinacionalna, bogata zemlja u kojoj svi narodi imaju pravo i mogućnost afirmirati se, bogatiti se, obrazovati se, to je cilj za Hrvate u BiH i takva BiH Hrvatima treba. Ne postoje parcijalni interesi ijednog korpusa u BiH. Ako se BiH bude razbijala na nacionalne korpusne, onda je to najgore za najmanje. Hrvatski je problem i razlika pojedinih dijelova hrvatskog korpusa, jer Hrvati su drukčijeg mišljenja u jednonarodnoj Hercegovini ili na sjeveru republike ili u Vitezu. Hrvatima najmanje odgovara da se zatvore. Srbi su, možda i povijesno, kao stočari,

⁴ Razgovor sa ŽARKOM PRIMORCEM, 27. 03. 2022.

najviše gledali na teritorij. Bošnjaci su gradsko stanovništvo. Hrvati su bili trgovci, ali i otvoreniji, znatijeljniji, pokretljiviji. Oni će najviše izgubiti budu li procesi u BiH i dalje ovakvi kakvi su sada. Rat je dramatično podjelo BiH, stvorio je monetničku Republiku Srpsku, ali su u isto vrijeme Srbi izgubili bilo kakav utjecaj u Mostaru ili Tuzli, pa i veliki dio utjecaja u Sarajevu, gdje su ga nekada imali. Hrvata je i prije rata u Sarajevu tek oko 8%, no utjecaj i prisustvo u bolnicama, fakultetima, pa i u vrhu politike, barem nakon 1966, nije bio zanemariv. Hrvatski korpus nije jedinstven i jedinstvo će teško postići vodstvo kakvo trenutno pretendira da govori u njihovo ime.

Za Hrvatsku je važno da Bosna ostane cijela i da ostane vezana za Zagreb prometno, kulturološki, privredno. Naravno, to nije ništa neobično, tako bi valjda uvijek rekli svi, tako bi valjda za BiH govorili i biskup Strossmayer ili bilo tko drugi. U mnogo toga, Hrvatska je bila nesposobna za takvu politiku, čak i ako se makne rat i sve što se sredinom devedesetih godina 20. stoljeća događalo, jer brojni neuspjesi politike Zagreba nisu povezani s ratom, svađama, već s nesposobnošću, uskoćom pogleda, nerazumijevanjem, provincijalizmom. Isti su i strahovi onih koji su na vlasti. Gubitak vlasti na ovim područjima, povezan je sa strahom od zatvora. Mnogi se vjerojatno istinski boje da bi mogli biti zatvoreni. U Hrvatskoj je strah od zatvora nešto ozbiljniji: možete, osim u slučaju Sanadera, u zatvoru političari ili visoki dužnosnici u pritvoru mogu ostati i nekoliko mjeseci, kao HDZ-ov direktor HTV-a ili HDZ-ova političarka Rimac, dok to za BiH ne vrijedi. Tamo osuđeni Hrvati često mogu pobjeći u Hrvatsku i izbjeći progon, a vrijedi i obrnuto, za one koji su iz RH pobjegli u BiH. To su otegotne okolnosti koje su povezane s našim neispravlјivim ili teško popravlјivim tehničkim postavkama.

Sve što se tiče Hrvatske, Bosne i Hercegovine, tiče se i Srbije. Bosna i Hercegovina ima nesreću da je granična zemlja država od kojih ne može očekivati puno, jer su same nesolidne. Hrvatska je strukturiranija i bogatija od ostalih graničnih država BiH, ali podaci o njezinom napretku, unatoč članstvu u EU, nisu optimistični. Kako je uvijek bogati susjed, motivator, u tome smislu BiH nije dobro pozicionirana. Naime, u godini kada je slavila 25 godina samostalnosti, prema procjeni „US News and World Reporta“ Republika Hrvatska bila je između 80 država po moći i ugledu svojih političkih vođa, tek 78. Porezi su u Hrvatskoj iznimno visoki, i tu je čak 150. na svijetu. Po državnoj potrošnji, između 195 država, RH je 165. Transparency International za 2016. Hrvatsku je smjestio na 55. mjesto na ljestvici percepcije korupcije. Eurostat Republiku Hrvatsku stavlja na pretposljednje mjesto po stopi zaposlenosti u EU. Po konkurentnosti, Institut za razvoj poslovnog upravljanja iz Švicarske, između 60 mjesta, Hrvatsku vidi na 53. mjestu. Nasuprot tomu, hrvatski BDP 2013. godine je, ako bismo ga mjerili u dolarima, bio 0,4 posto niži nego 1980. godine.⁵

Hrvatska tako već više od 35 godina proizvodi manje dodane vrijednosti no 1980. godine. U odnosu na ostale zemlje članice EU, hrvatski BDP zaostaje, pa je 2000. iznosio 50%, a 2012. samo 39% prosječnog bruto-nacionalnog dohotka Europske Unije. Hrvatska bilanca u međunarodnoj trgovini je negativna. Vrlo je visoka i stopa nezaposlenosti, koja je 2013. iznosila 18%, a od toga među mladima čak 52.8%. Hrvatska je unatoč ovakvim pokazateljima, a u posljednje dvije godine Covid 19 kao jedna od najneuspješnijih u borbi s pandemijom i zemlja koja u 2 godine nakon razornih potresa u Zagrebu i na Baniji 2020. nije uspjela izgraditi niti jednu jedinu kuću, i dalje vodi razgovore o prošlosti, raspravljala o Bosni i Hercegovini na isti način na koji je to činila i ranije, desetljeće ranije.

Nesolidna je i BiH iznutra i ne mislim da je njezina nesreća određena samo vanjskim faktorima, već je vanjske nestabilnosti, nerazumijevanja i neprijateljstva samo pojačavaju. Kako je između Srbije i Hrvatske, još uvijek po mome sudu, sretniji oslonac na Hrvatsku –

⁵ T. JAKOVINA (ur.), *Dvadeset i pet godina hrvatske neovisnosti – kako dalje?*, Zagreb 2017, s. 2-3.

jer je slabija, jer ne negira neke od temeljnih postavki BiH, jer je više pod kontrolom Zapada, jer je beskrajno submisivna, ona je zapravo manja nesreća. Hrvatska, bez obzira tko je na čelu njezine Vlade ili tko je predsjednik Republike, zagovara bosanskohercegovački europski put i to bez paketa kojeg je imao Tuđman, bez licitiranja o europejstvu. Manje uplitanje RH u BiH je najbolje za Hrvate u Bosni i Hercegovini. Hrvatska bi svoju dobronamjernost pa i utjecaj, trebala uložiti u pomoć BiH u izgradnji institucija, sudstva. Doduše, veliko je pitanje bi li Hrvatska mogla graditi sudstvo, kada je ono u BiH vjerojatno transparentnije no ono u Hrvatskoj, ali postoje neke institucije i moguća suradnja koju bi Hrvatska mogla adekvatnije podržati.

Za hrvatske političare, pa i one koji su uvjetno lijevo ili liberalni, pa tako i PRH *Zorana Milanovića*, želja je da se Srbe u Zapadnoj Bosni zadrži bliže Hrvatskoj, jer bi za Hrvatsku strateški najproblematičnije bilo da se taj prostor pretvori u Srbiju. Moguće je da predsjednik *Zoran Milanović* pregovara s *Miloradom Dodikom*, jer drugog sugovornika u Republici Srpskoj nema, on je tamo priznati i na vlasti i tako je već godinama. Isto je s *Draganom Čovićem*, koji je jedan od brojnih, često međusobno posvađanih Hrvata, ali nema puno drugih. Hrvatski problem je i njegovo vodstvo, ali vodstvo je globalni problem. HDZ Hrvatske ima uvijek istu politiku, a to je da slijedi politiku HDZ-a BiH, bez obzira koliko je to efikasno i dobro. Hrvatski političari često ostaju usamljeni u Europi i ne mogu nametati svoju volju, objasniti što je hrvatski interes u BiH. Tako je već godinama, bez da se pristup stvarno mijenja, bez da se shvati da možda nešto s takvim pristupom nije dokraja dobro.

Sva tri naroda u BiH imaju potrošene vođe, vjerojatno bezidejne funkcionere nesigurne kako bi izgledala njihova budućnost kada bi se morali povući nakon izbora. Oni koji su na vlasti sada, kada bi s vlasti pali, mogli bi završiti u zatvoru i motiv za participacijom u vlasti, vladanjem, pa i pomirenjima (kao što su bila pomirenja dr. Ljubića iz HDZ-a 1991 i HDZ-a BiH) motivirana su novcem, pristupom moći, često tu nema puno drugog. *Milorad Dodik* je spreman potpisati sve sporazume koje Hrvati postignu s Bošnjacima o ustroju BiH, no nije spreman odstupiti niti od pedlja Republike Srpske, što znači da će Hrvati i dalje biti u prilično teškoj situaciji. Znači to isto tako da se Dayton neće mijenjati, ako je do Srba i Hrvata. Dodikove izjave o izlasku iz BiH mogu se možda i gledati kao način na koji skreće pozornost na sebe, gdje želi pokazati kako je važan, kako je faktor.

Odlazak *Milorada Pupovca*, šefa partije koja okuplja hrvatske Srbe i članica je koalicijske vlasti s HDZ-om, u Banja Luku, baš kao i odlazak hrvatskog ambasadora na samom kraju karijere *Ivana Del Vecchia*, na Dan RS-a, ne može biti slučajan. Dapače, uvjeren sam – ali to je samo moj instinkt, nikada nisam razgovarao niti s jednim od aktera toga poteza, mada ih poznajem obojicu – da su u Banja Luku otišli sami i na svoju ruku, bez znanja MVEP ili HDZ-a, tj. Vlade. Histerija koja je u Hrvatskoj nakon toga slijedila, povlačenje *del Vecchia* – mada je već bio više od godinu dana nakon završetka mandata – mogla se dogoditi, jer je čovjek bio zaostatak SDP-ove vlasti, a u Hrvatskoj su ne-HDZ-ovci najveći neprijatelji HDZ-u i zato što je odlazio u mirovinu. Odlazak *Milorada Pupovca* u Banja Luku 2022. također nije slučajan ili tek odluka jednog od koalicijskih partnera iz koalicijske vlade HDZ-a. To je upozorenje za bošnjačku stranu, Hrvate u Posavini, gdje su odnosi s Bošnjacima preživjeli test ratne katastrofe, Hrvate u Bosni, koji bi mogli postati posve nevažni, da je Hrvatska zainteresirana za pritisak na Bošnjake, da bi „riješili“ pitanje izbornog zakona. Time se ništa neće rasplesiti za BiH, ali može biti odlična, iscrpljujuća, tema za Hrvatsku, koja supstancijalno neće morati misliti i baviti se BiH, već nastaviti s istom praksom kao do sada.

Isto tako, osobno mislim da nijedna suradnja HDZ-a i Dodika, Milanovića i Dodika, neće moći biti dovoljno uvjerljiva za veći dio građana Hrvatske, koji su prije svega vodili rat protiv Srba i trideset godina socijalizirani u antagonizmu prema Srbima. Isto tako, bosanski

Muslimani, Bošnjaci kako se zovu nakon devedesetih, nisu uglavnom doživljavani kao neprijatelji unutar Hrvatske (baš kao što su Crnogorci problematični prije svega i samo u Dubrovniku).

Hrvatska inzistira na politikama koje možemo dijelom pokušati razumjeti. Pokušavali su ih razumjeti i neki političari unutar BiH-a, kao *Fahrudin Radončić*, barem u nekim izjavama. Ako su pravila da su tri naroda glavna, onda je nepošteno za neke narode koristiti ta pravila, a za najmanju ne. SDA djeluje kao da kupuje vrijeme, krade vrijeme. Zato što neki misle da je hrvatsko izborno pravo ugrabljeno, oteto i to ne samo u izborima za Predsjedništvo, koje je važno samo simbolički, treba paziti da se to ne dogodi u Domu naroda. Probleme s izborom člana Predsjedništva 2006. je isticao i Haris Silajdžić, kada govori da nije pošteno prema Hrvatima da drugi biraju njihovog predstavnika, bez obzira što predstavnici naroda po tome obrascu biraju samo u Vijeću naroda. No dok postoji interes, znači to i interes Hrvata prema domovini BiH. Dio politike smatra da će, izgube li Hrvati osjećaj da ih se potkrada, lakše napustiti HDZ, slobodnije procjenjivati vlastite predstavnike. Ta nada je, po mom sudu, minimalna, jer izbori građana nisu do sada bili osobito promišljeni, ali i kada su se promjene dogodile, često su mogli biti razočarani.

Hrvati ne smiju izgubiti mogućnost da se suprotstave, ako osjete da im se ugrožavaju prava, no to ne znači da bi trebali ta prava vidjeti ugroženi u zakonu o kladionicama. To zapravo pokazuje besmisao politike, ne možda i prava koje su narodi dobili. Dodika treba dovući na Zapad, uvući u institucije. Pitanje je i koliko su potezi Visokog predstavnika *Valentina Inzka*, koji je godinama bio malo aktivan, a onda je pred odlazak iz BiH donio nekoliko mjera koje su zakomplicirale stanje, bili prava pomoć.

Nema vječnih prijateljstava, samo većih interesa i u tom smislu se Hrvate također može razumjeti. No, sve što sam mislio reći svodi se na činjenicu da nikada neće biti dovoljno čvrstih veza Hrvatske i Bosne, da Hrvatska ne bude spremna ostaviti Hrvate u BiH da svoje poslove rješavaju sami. Nikada neće biti dovoljno potpore Bošnjacima i Srbima, da se nagode na teret Hrvata (ili obrnuto), nikada neće biti dovoljno malo Europe, da to Bošnjaci i Srbi u BiH, mogu posve zanemariti. Naime, rat u Ukrajini pokazao je kako su uzaludne i daleke nade u Rusiju. Nikada Rusija nije u cijeloj politici prema zapadnom, sjevernom i Balkanu bez odrednice, bila ozbiljna. Drugo, kod svih, pa čak i predsjednika Milanovića u zadnjim izjavama o BiH i Kosovu, Makedoniji, bilo je jasno da će se bivši jugoslavenski političari lakše sporazumjeti i čak i zagovarati, kada to bude potrebno. Zapravo, način na koji se bori u Ukrajini, pokazao je kako su u mnogim stvarima „krvava polja“ Istoka Europe krvavija od krvavih balkanskih planina.

Ronald J. Neitzke, savjetnik Veleposlanstva SAD-a u Zagrebu do 1995, upozorio je da Hrvatska ne očekuje da bi u slučaju napada na Republiku Srpsku Krajinu i traženje Akashija da se nametnu sankcije, SAD biti protiv toga. Pitanje je jesu li ikada bili dorasli tome poslu. Neitzke je rekao: „Lord Owen je vrlo „egocentričan“ i glavna mu je ambicija da se potpiše plan kojem bi on bio autor (Plan Owen), ma kakav taj plan bio. S obzirom da to da EU nema čvrste zajedničke politike i da Owen ne dobiva jasne instrukcije od EU, ostavljen je sam sebi. U takvoj situaciji on izmišlja svoje planove i politiku, zaodijevajući ih u ruho EU. On je „zao i sitničav“ (*mean and petty-minded*) i sabotirat će svaki napor koji ne može pripisati sebi. Tako je postupio i u britanskoj unutrašnjoj politici dok je bio član Laburističke stranke, pa se zatim odmetnuo i stvorio SDS, koju je kasnije uništio kad mu je bila uskraćena potpora većine u stranci“. Živimo u vrijeme kada su razbijene društvene konvencije, a konvencije su norma, ono što društvo drži na okupu. Prostakluk je nekada bio nedopušten, a sada je normaliziran. Prosječnost je zamijenjena ispotprosječnošću i društveni rasap je nešto što više možemo očekivati, no konsolidaciju društva. Ekonomski slom, koji bi u vrijeme rata u

Ukrajini mogao biti ubrzan, neće stvoriti uvjete za sretnije dane i povoljnije okolnosti za reformu.

Mogu li političari ovakve kvalitete, kakvi se danas bave BiH – na međunarodnoj i na domaćoj sceni – upustiti u rješavanje problema? Nisam siguran može li to završiti uspješno. Osobno bih rekao da ne, ali mislim da nekakvog rješenja mora biti. Neće ga biti s ratom, jer za to više nema volje i to je možda dobro. Mnogi od onih koji su na ovim područjima rješavali prilike bili su ljudi s prevelikim osobnim teretom, bilo bi dobro kada bi na scenu došli drugi. Ima li drugih, u zemlji sa sve manje mladih i sve ljudi bez iluzija, novo je pitanje. No, Ukrajina možda pogura sve, olakša sve, ubrza sve, kao i početkom devedesetih, kada se raspadala Jugoslavija, odgovornost za sve ovo bit će prije svega na političarima u BiH i Hrvatskoj (i Srbiji). Kako je to išlo do sada, također ne možemo biti previše optimistični.